

מצות חליצה

איתא במשנה (יבמות קא.), "מצות חליצה בשלשה דינין וכו'. בפשטות לשון המשנה משמע שיש בחליצה גדר "מצוה".¹ וכן משמע מלשון הגמ' ג., לט: דאיתא שם, "מצות יבום קודם למצות חליצה."

הפסוקים בפשטותם בענין חליצה (דברים פרק כ"ה פסוקים ז'-י') אינה מזכיר היתר שומרת יבם לשוק שבאה על ידי חליצה. הגמ' (קד' יד.) מרגיש הכי ושואל "מנלן?" על המשנה (קד' ב.) שאומרת דחליצה היא אחת מהשתי דרכים דאשה קונה את עצמה. ומפרש רש"י שם (ד"ה מנלן) "דחלוצה מותרת להנשא דילמא מצות חליצה הוא דרמא רחמנא עלה ולכעולם לא משתריא." ומתרת הגמ', דדורשין מהפסוק, "ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל' כיון שחלץ בה נעל מותרה לכל ישראל." ולכאור' ברור מההו"א של הגמ' דחליצה היא מצוה ולא מתיר, ויש לדון מה הקמ"ל של הגמ'. בפשטות ליכא למימר שהקרא דוחה את ההו"א לגמרי לומר שאין מצוה בכלל וחליצה הוי רק מתיר, שהרי קשה למימר שיש חילוף כל כך גדול בין ההו"א למסקנא. ועוד, דבאמת הדרשה מהפסוק אינה שהפסוק אומרת כן בדרך מפורשת, אלא הדרשה היא בדרך רמז, ולכאור' קשה לומר דהפסוקים אינם במשמע שהיא מתיר בכלל אע"פ שכל עיקר מהותו היא מתיר.

אך איתא באותו הדף שם בקדושין ד"תהא אשת איש יוצאה בחליצה מק"ו – ומה יבמה שאינה יוצאה בגט יוצאה בחליצה זו שיוצאה בגט אינו דין שיוצאה בחליצה? אמר קרא 'ספר כריתות' ספר כורתה ואין דבר אחר כורתה." ולכאור' נראה דחליצה היא מתיר דאם היא מצוה מה השייכות ללמוד ממנה לאשת איש בעלמא. והקמ"ל אינה מלמדת לנו דין בחליצה אלא באשת איש שהיא צריכה 'ספר כריתות', דמשמע דאפ' למס' יש בה דין מתיר. ולכאור' נראה שיש בחליצה דין של מצוה וגם דין מתיר וצריך להבין ולהגדיר היחס

¹ שוב ראיתי בספר ברכת אברהם שהגר"ח הלוי גם דייק הכי.

ביניהם. ועל פי הנ"ל לכאור' יש לדון מה טיבה של חליצה, וכבר דנו בזה גדולי הראשונים ואחרונים, וננסה לעיין ולסדר השיטות בכמה סוגיות ובפרט בסוגית מנעל של איסורי הנאה המופיע בפרק מצות חליצה.

מנעל של איסורי הנאה

הגמ' (יבמות קג:): דנה בחליצה על ידי סנדל שיש בו צרעת ומביא מח' ר' פפי ור' פפא בשם רבא אם סנדל המוחלט פסולה אפ' בדיעבד. ואיתא בגמ' שם, "אמר רבא הלכתא אחד סנדל המוסגר ואחד סנדל המוחלט ואחד סנדל של עבודת כוכבים לא תחלוץ ואם חלצה חליצתה כשרה". וכל הדיון בגמ' שם עוסקת בכתותי מכתת שיעוריה דכל העומד לשרוף כשרוף דמי. ושואלים הראשונים דאמאי הגמ' עוסקת דוקא בזה ואמאי אין בעיא ממה שמשתמשים באיסורי הנאה?

עיין ברש"י שם (ד"ה חליצתה כשירה) וז"ל, "ואי משום איסור הנאה חליצה לאו הנאה היא דמצות לאו ליהנות ניתנו". לכאור' רש"י אומר דהו"א שיהא חליצה במנעל של איסורי הנאה חליצה פסולה משום דנהנה מהקיום מצוה של חליצה, והתירוץ היא דמצות לאו ליהנות נתנו. ולכאור' בפשטות רואים מזה דלפי רש"י יש מצוה בחליצה.

והראשונים (רמב"ן, רשב"א, ריטב"א) שואלים על רש"י דעדיין קשה שהיא נהנית מההיתר לשוק שבא על ידי חליצה, ואע"פ שמצות לאו ליהנות ניתנו עדיין יהא אסור?

ונראה ממה שהם מקבלים דברי רש"י ושואלים עוד שאלה שיש כאן ב' קושיות בראשונים. א) אמאי אין בעיא של איסור הנאה מקיום החליצה עצמה? ומתרצים דמצות לאו ליהנות נתנו. ב) אמאי אין בעיא של איסורי הנאה מההנאה של ההיתר לשוק?

ונראה מזה דמוכח שהשלב הראשון אינה שואלת מההיתר לשוק שבא על ידי החליצה, דזה גופא שאלה השניה. אלא שלב ראשון שואלת מעצם קיום החליצה. ולכאור' מזה ברור שחליצה נחשבת כמצוה. והתירוץ לזה היא דמצות לאו ליהנות נתנו – ומזה גם מוכח שיש מצוה. והשלב השני שואלת דאפ' אם אין בעיא של קיום החליצה עדיין יהא בעיא מההנאה של ההיתר לשוק הבאה על ידי חליצה.

ועיין ברמב"ן דמתרין, "ואע"ג דהכא בעיא לאינסובי ובלא חליצה לא נסבי, כיון דלא מעכב בה אלא מצוה, לאו הנאה היא." וכעין זה איתא ברשב"א, "ואי משום איסורי הנאה מצות לאו ליהנות ניתנו. ואי משום שנהנית שנתרת לעלמא בכך, מכל מקום עכובא משום דמצוה דרמיא עליה היא, ומצוה לאו הנאה היא." – ונראה מלשונם שיש בחליצה גם מצוה וגם מתיר ושההיתר לשוק באה ממילא על ידי קיום המצוה. ולכן ההנאה של ההיתר לשוק גם היא נידונית כמצוה ואינו מוגדר כנהנה מאיסורי הנאה, משא"כ אם ההיתר לשוק היתה עצם מהותה יהא בעיא של איסורי הנאה.

ויש להבין שיטה זו בשתי דרכים. א) יש לומר שכל האיסור לשוק באה מהחויוב יבום וחליצה ולכן ההיתר לשוק באה ממילא מקיום מצוה זו.² ב) יש לומר שהאיסור קיימת בעצמה, אלא דההיתר לאיסור זו באה על ידי קיום מצות חליצה.

מאידך, בריטב"א לכאו' מציאנו תירוץ אחרת, "ואי משום דאיסורי הנאה הוא, מצות לא ליהנות ניתנו. וא"ת והרי נהנית בסנדל של ע"ז שנתרת לשוק וגובה כתובתה?³ ... אבל הנכון דלא חשיבא הנאה באיסורין אלא כשנהנה בגופו אבל התירה לשוק וזכייתה בכתובה אין זה מגופה של סנדל ואין החליצה אלא כגרמא בעלמא, הא למה זה דומה למודר הנאה ממעיין שטובל בו בימות הגשמים, ואע"פ שבטבילה זו היא נטהר מטומאתו לכמה דברים." ועיין בחידושו לראש השנה (דף כח.) שכתב בדרך זו ג"כ.

הריטב"א אינו מזכיר שההיתר באה על ידי המצוה כדאיתא ברמב"ן וברשב"א, אלא הוא מתרין שההיתר אינה מגוף הסנדל וכמו שהטהרה אינה מגוף המעיין ולכן אינו מוגדר כנהנה מאיסור הנאה. לכאו' מדבריו נראה דההיתר שפיר הוי עצם החליצה (אלא דעדיין אינה מגוף הסנדל ולכן אין בזה איסור), ודלא כהרמב"ן והרשב"א דעצם החליצה

² מצאינו דיונים דומים לזה בכמה סוגיות. גבי ברכת הנהנין (ברכות לה.) חקרו גדולי האחרונים אם האיסור ליהנות קודם ברכה היא המחייב של הברכה והברכה היא מתיר, או דהברכה היא בגדר שבח והודאה ומשום שיש חיוב זה אז אסור ליהנות בלי לברך (ויש הרבה נפקא מינות לזה, למשל – אונן, ספק, אונס ואכמ"ל במקורות). ומצאינו דיון דומה לזה גם לגבי תרומה.

³ יש להעיר שהרמב"ן ורשב"א לא היזכירו הנאת כתובה בהשאלה.

היא המצוה והמתיר נובע ממנו ממילא. אך לכאור' אין לומר שהריטב"א סובר שחליצה היא מתיר ולא מצוה, דהריטב"א גם מתייחס להשלב הראשון (כמו רש"י והרמב"ן והרשב"א) ששואל אמאי אין בעיא של הנאה מקיום החליצה, ומתרץ דמצות לאו ליהנות ניתנו. לכאור' נראה שיכול להבין שיטת הריטב"א בג' דרכים: א) יש בחליצה שני דינים בבת אחת – יש דין של מצות חליצה ויש דין של היתר חליצה (והריטב"א אומר שאין בעיא מהמצוה דמלל"נ ואין בעיא מההיתר דאינה הנאה מגוף הסנדל). ב) המצוה של חליצה היא להתירה לשוק. ג) עצם מהות חליצה היא מתיר אבל ממילא נובע ממנו קיום מצוה. ושוב ראיתי דכך הבין רב אלחנן (עיין קו"ש כתור' סי' רמ"ח וקו"ה יא:ב).

יש להעיר דאפשר שהריטב"א אינו חולק על דבריהם בגדר חליצה אלא בגדר מצות לאו ליהנות ניתנו. דנחלקן הראשונים אם הפשט היא דאין הנאה כלל בעשיית מצוה או דיש הנאה אלא דאינה אסורה. עיין בר"ן (נדרים טז: ד"ה אלא אמר רבא) שכתב, "וא"ת ואפילו כי אמר ישיבת סוכה עלי למה אסור בשיבה של מצוה והא כיון דמצות לאו ליהנות ניתנו הרי אינו נהנה מן הסוכה כלל וכו'".⁴ ולכאור' משמע שאין שום הנאה. משא"כ בדברי הריטב"א שיש הנאה אלא דאינה אסורה. וז"ל, "מצות לאו ליהנות ניתנו פי' דאע"ג דאיכא שכר מצות בהאי עלמא אין הנאת ההוא עם עשיית המצוה ממש שיהנה הוא בעשייתה בשעת עשייה אלא שהמעשה גורם לו טובה והא לא חשיבא הנאה באיסורי הנאה אלא כשההנאה מגוף הדבר האסור. " ולפי זה אפשר לומר שהמח' כאן היא דהריטב"א לשיטתו סובר שאין בעיא בכלל מההנאה של ההיתר לשוק הבאה על ידי המצוה דאין זה מגוף הסנדל ולא שנא מכל הנאה שנהנה מעשיית מצוה דמותרת כיון דלא בא מגוף הדבר האסור.⁵ אך הרמב"ן והרשב"א סוברים כמו הר"ן דאין הנאה כלל בעשיית מצוה ולכן הוצרכו לתרץ בדרך אחרת.

⁴ ובפשטות הכי משמע גם מדברי רש"י (ר"ה כח. ד"ה לאו ליהנות נתנו) "לישראל, להיות קיומם להם הנאה, אלא לעול על צואריהם ניתנו, משמע שאין בקיומם הנאה בכלל.

⁵ יש בדברי הריטב"א שתי משמעות קצת שונות. בתחילת דבריו הוא מחלק בין נהנה בשעת עשייה לבין מעשה הגורם להנאה שלא בשעת עשייה. אך בהמשך דבריו משמע ש החילוק היא בין נהנה מגוף הדבר האסור לבין הנאה שלא מגוף הדבר.

שיטת הרשב"א

לכאור' צ"ע בשיטת הרשב"א דמקשה כקושית הראשונים כאן דיהא בעיא של נהנה מאיסורי הנאה. דלכאור' שיטת הרשב"א בסוגיא דמלל"נ היא דכל הנאה הבאה ממילא בעשיית מצוה אינה אסורה, ואם כן מה הבעיא בכלל דיש הנאה במה שמתרת לשוק? כדי לעמוד על קושיא זו עלינו לעיין בשיטת הרשב"א שם בסוגיא דמלל"נ.

הגמ' מחלקת בין טבילה והזאה בימות החמה דאסורה לבין ימות הגשמים דמותרת. וצריך להבין חילוק זה. פשטות הדברים היא דיש חילוק בין מקום שאינו נהנה אלא מהמצוה לבין מקום שנהנה מהמצוה אבל גם כן מקבל הנאת הגוף. וכך נראה מרוב הראשונים, ועיין רש"י שכתב הכי בהדיא (ד"ה חבירו מזה עליו בימות הגשמים), "שאיין כאן אלא הנאת קיום המצוה ומצות לא ניתנו ליהנות." ובר"ה אבל לא בימות החמה, "דאיכא הנאת הגוף." אך לכאור' הרשב"א חולק ע"ז, שהרי איתא בנדרים (טז:): דמי שנדר 'הנאת סוכה עלי יושב בה ישיבה של מצוה, ומקשה רבא, "וכי מצות ליהנות נתנו?" ואיתא בגמ' בדף הקודמת (נדרים טו:): דהאוסר הנאת תשמיש אשתו על עצמו אסור, משא"כ האוסר תשמיש סתם דכופין למשמש. ומקשים הראשונים דמאי שנא ישיבת סוכה דשאל הגמ' דמלל"נ ולא שייך לשנא דהנאה משא"כ לגבי תשמיש דניחא ליה לשנא דהנאה? ועיין בר"ן שמתרץ דתשמיש אשתו יש בה הנאת הגוף והוי כמו טובל במעיין בימות החמה דאסורה, משא"כ בדף טז: דאיירי בסוכה שאין הנאת הגוף אלא הנאת מצוה בלבד. וזה פשטות הסוגיא לפי כל הראשונים שראינו לעיל שמחלקים בין היכא שנהנה הנאת הגוף להיכא שאין לו אלא הנאת המצוה. אבל ע"י ברשב"א (נדרים טו:): שהביא קושית הר"ן ותירץ, וז"ל, "[דמצות עונה] אינה אלא מחמתה ולא מחמתו ומשום דאשתעבד לה וכיון דאמר הנאת תשמישך עלי ומחמת ונדרו פקע שעבודו מינה אין כאן מצוה המחייבתו." והא איכא מצות פריה ורביה דרמיה עליה? 'ויש לומר דאינו מחוייב להקים זרע מזו דהא אפשר לו באשה אחרת." ועדיין קשה לו דמה הדין אם אסר הנאת כל הנשים בעולם על עצמו? ובסוף הוא מתרץ ד"לאו דוקא אלא באומר גופך לתשמישך עלי וכמ"ש למעלה וזה נ"ל יותר." ולכאור' דבריו תמוהים, והלא אפ' אם מלל"נ עדיין יהא תשמיש אסורה כמו טבילה והזאה

בימות החמה – והלא יש כאן הנאת הגוף מלבד קיום המצוה? ! אלא נראה שהרשב"א מבין דכל הנאה הבאה דרך ממילא אינה נחשבת כעובר על איסורי הנאה. כלומר, מי שעושה מצוה ובעשייה זו יש גם כן הנאה מלבד קיום המצוה, הנאה זו מוגדרת כהנאה הבאה ממילא ואין בזה איסור.

אבל הבנה זו בדברי הרשב"א מעלה כמה קושיות. (א) כבר שאלנו לעיל מסוגיינתנו דסנדל של איסורי הנאה, מה בכלל הקושיא שלו, והלא ההנאה שם באה בדרך ממילא? (ב) והלא הגמ' ר"ה (כח.) מחלקת בין טבילה והזאה בימות הגשמים דמותרת לבין בימות החמה דאסורה, אבל לפי הרשב"א אפ' בימות החמה יהא מותרת כיון דההנאה באה ממילה?⁶

ויש עוד קושיא בשיטת הרשב"א. הרשב"א בנדרים עסק בהשאלה אמאי לא אמרינן מלל"נ גבי תשמיש אשתו, והעלה תירוץ אחת דאפשר לו לקיים מצות פרו ורבו באשה אחרת ולכן אשה זו אסורה לו. [ואך דבסוף הוא דוחה תירוץ זה נראה דאינו דוחה דין זה בעצם, אלא הוא אומר שאין תירוץ זה מספיק כדי להסביר הגמ' שם.] ולכאור' צריך עיון בדבריו דאמאי לא אמרינן הכי בכל מקרה של מלל"נ כמו שופר ומעיינן בימות הגשמים וכו' – והלא אפשר לו בשופר אחרת?

והנראה לומר שהרשב"א סובר כמו הר"ן שאין הנאה בכלל בעשיית מצוות, וזה הכלל דמלל"נ.⁷ אלא דהרשב"א סובר דיש עוד כלל דכל הנאה הבאה בדרך ממילא אינה אסורה, והנאת הגוף בכלל.⁸

⁶ יש מתרצים להרשב"א בדרך פשוטה דבימות החמה אסורה כיון שאחר שכבר קיים המצוה עדיין הוא עומד במים ונהנה ממנו. אך עיין בשו"ת כוכב מיעקב (סי' פ"ז) שתולה תירוץ זה על דברי הכסף משנה (פ"ו מאה"ט) דאין טבילה מועלת עד שיעלה מהמקוה, דאם אמרינן הכי אי אפשר לתרץ להרשב"א בדרך זו כיון דכל זמן שהוא במקוה עדיין עוסק במצותו והנאת הגוף יהא מותרת.

⁷ ועוד יש להביא קצת ראיה לדברינו בשיטת הרשב"א מדיוק לשונו ביבמות (קב.): שהוא אומר "ומצוה לאו הנאה היא" דמשמע שאין במצוה הנאה בכלל ולא רק שאינו נחשב לאיסור.

⁸ לעומת מה שהיה אפשר להבין דהרשב"א סובר שיש הנאה בעשיית המצוה (וכעין הריטב"א) אלא דהנאה זו אינו אלא בדרך ממילא כיון שאין זה עיקר מגמתינו בעשיית מצוות, ולכן הנאה זו מותרת. ולכן הרשב"א אומר שלא רק הנאה המצוה דבאה בדרך ממילא מותרת, אלא כל הנאה הבאה ממילא מותרת, ואפ' הנאת הגוף.

ובזה יש לתרץ כל הקושיות הנ"ל. גבי תשמיש אשתו דיש הנאת מצוה והנאת הגוף אמרינן דהנאת המצוה אינה הנאה משום דמלל"נ, והנאת הגוף אינה אסורה משום דבאה דרך ממילא. אבל בזה אומר הרשב"א דכל היכא דאפשר לו לעשות מה שהוא עושה בדבר שאינו אסור לו אז אפ' הנאה הבאה ממילא אסורה (ולכאו' הפשט בזה היא דעכשיו אינו נחשב ממילא כיון דהוא בוחר להשתמש בזה אע"פ שאפשר האחרת). ולכן הכלל הזאת של הרשב"א דהיכא דאפשר לעשות בדבר אחר אסור לו בזה לא קאי אלא על הנאת הגוף אבל בהנאת מצוה מותר לו בדבר האסור אפ' אם יש לו דבר אחר. ולכן הרשב"א אומר דאסור לו באשה זו כיון דיש נשים אחרים משום דהתם איכא הנאת הגוף, אבל גבי שופר או מעיין בימות הגשמים מותר לו אפ' יש לו שופר אחר כיון דבזה אין לו אלא הנאת מצוה דאינה הנאה בכלל. אפשר לתרץ להרשב"א דמעיין בימות החמה אסורה כיון דאפשר לו לטבול במעיין אחרת וכיון דבימות החמה איכא הנאת הגוף הוי כמו תשמיש אשתו למצות פר"ו דאסור כיון דאפשר לו באשה אחרת.⁹

ולכאו' על פי זה יש להסביר קושית הרשב"א אצלנו ביבמות. דכיון שאפשר לעשות בסנדל אחרת דאינה אסורה בהנאה ואיירי לא רק בהנאת מצוה אלא בהנאת הגוף דחליצה מתירתה לשוק אז היכא דאפשר לעשות בדבר אחר אסור לו בזה.

שיטה שלישית בסוגייתנו

הראשונים מביאים 'יש מפרשים' שמבינים סוגייתנו בדרך אחרת. איתא ברמב"ן, ו"י"מ, לכתחילה לא תחלוץ משום דנהנית שנשאת בו. ואם חלצה חליצתה כשירה, נהי דעבדא איסורא, חליצתה לא

⁹ ועיין גמ' פסחים (כא:;) שמסביר את המשנה (כא.). "ולא יסיק בו תנור וכירים" דהו"א שלפי ר"י דאמר אין ביעור חמץ אלא בשריפה סד"א הואיל ואמר ר"י מצותו בשריפה בהדי דקא שריף ליה ליתנהי מיניה, קמ"ל. ולכאו' צ"ע דלפי הרשב"א אמאי אסורה, והלא ההנאה באה ממילא מעשיית המצוה? ואפשר דאסורה משום דאפשר לשרוף בדבר אחר, ולפי מה שהסברנו בזה אתי שפיר דהתם יש לו הנאת הגוף ולא רק הנאת מצוה ולכן כיון דאפשר לו בדבר אחר אסור לו בזה. ושוב ראיתי שהאבני מילואים (שאלות ותשובות שבסוף הספר סי' כ"א) עומד בזה ומביא ראיה לדברי הרשב"א מההו"א של הגמ' פסחים, דלפי שאר הראשונים מה ההו"א בכלל, ועיין שם בדבריו.

מיפסלא. כלומר, הי"מ מתרצים קושית הראשונים דאין הכי נמי, יש בעיא כאן של נהנה מאיסורי הנאה, אלא דזה רק לכתחילה אבל אינו מעכב חלות החליצה בדיעבד. והראשונים דוחים תירוץ זה משום דאיתא בגמ' (ר"ה כח.) דאי לאו דמצות לאו ליהנות ניתנו לא יהא יוצא בכלל. וצריכים לעיין שם בסוגיא דמצות לאו ליהנות להבין המחלוקת כאן.

ולכאור' צ"ע בשיטת הי"מ מהגמ' ר"ה שם שהרי איתא, "אמר ר"י, בשופר של עולה לא יתקע ואם תקע יצא. בשופר של שלמים לא יתקע ואם תקע לא יצא. מ"ט? עולה בת מעילה היא כיון דמעל בה נפקא לה לחולין, שלמים דלאו בני מעילה ניהו איסורא הוא דרכיב בהו ולא נפקי לחולין. מתקיף לה רבא אימת מעל לבתר דתקע כי קא תקע באיסורא תקע? אלא אמר רבא אחד זה ואחד זה לא יצא. הדר אמר אחד זה ואחד זה יצא, מצות לאו ליהנות ניתנו. ולכאור' מוכח כמו שהראשונים אצלנו אומרים נגד היש מפרשים, דאי לאו מלל"נ היינו אומרים דאינו מקיים המצוה.

כדי לעמוד על שיטת הי"מ עלינו לדון אמאי האיסור הנאה מעכבת את המצוה אי לאו דמלל"נ. איתא בחד' הר"ן דאינו יוצא משום דמצוה הבא בעבירה. ועיין בריטב"א שגם דן בזה וז"ל, "קשיא לי מ"מ הא תקע בו ומ"ל אי עבד ביה איסורא אי לא כיון דלא בעינן שופר שלו ויוצא בשופר שאול כדאיתא בירושלמי?" ומביא ב' תירוצים. הראשון כמו הר"ן דמצוה הבא בעבירה היא. והשני, "אי נמי שאם לא יצא לא עביד איסורא מוטב הוא לומר שלא יצא." ונראה להבין דבריו בב' דרכים. פשוט הדבר היא דיש אומדנא בדעת מי שעושה המצוה דאם קיום המצוה תלויה בעשיית איסור נח לו שלא יעבור על האיסור ולא יקיים המצוה ולכן הוי ככונה שלא לקיים המצוה (ולפי הרבה ראשונים אפ' אם מצות לא צריכות כונה, כונה שלא לצאת מעכבת, למשל עיין תוס' סוכה לט. ד"ה עובר לעשייתן¹⁰). אבל לכאור' קשה להבין דהלא יש לו כונה לצאת ידי חובת המצוה ומה חשוב אם יש אומדנא כזה? ונראה דדרך אחרת להסביר היא דאינו דין בהאומדנא וכונה שלא

¹⁰ אך עיין בריטב"א פסחים ז: שמתפק בזה, ועיין גם בבית יוסף או"ח תקפ"ט שמביא מחלוקת הראשונים בענין זה. והאתון דאורייתא (סי' כ"ג).

לצאת, אלא דיש דין וסברא בעצמה דהיכא שקיום המצוה תלויה באיסור הדין נותנת שלא יעבור על האיסור כדי לקיים המצוה.

ועל פי הנ"ל נראה להסביר הי"מ בשני דרכים:

(א) מבואר ברמב"ן, רשב"א, וריטב"א אצלינו ביבמות שהם שואלים על הי"מ מטעם השנייה אמאי הנאה אסורה מעכבת את המצוה.¹¹ אבל אפשר לומר דהי"מ סוברים שהיא משום מצוה הבא בעבירה, ואכמ"ל אבל יש כמה דעות שמצמצמים את הדין דמצוה הבא בעבירה.¹² ואולי אפשר לומר דהי"מ סוברים הכי. ולכאור' מסתבר דבגמ' ר"ה דמבואר שהנאה אסורה מעכבת, איירי שם בשופר ובטבילה, והכא איירי בחליצה. ולפי הראשונים שמצמצמים הדין דמצוה הבא בעבירה הם אומרים שהיא דוקא גבי דברים של ריצוי. ואתי שפיר דשופר וטבילה יש לומר שהם דברי ריצוי או כפרה, אך חליצה לכאור' אינה כן. ולכן הכא אין בזה עיכוב המצוה משא"כ בגמ' ר"ה. – ונמצא שלפי הבנה זו יש ג' הנחות בשיטת היש מפרשים ובכל אחד אפשר לחלוק: 1. הי"מ סוברים דהעיכוב היא מצוה הבא בעבירה. מבואר בראשונים אצלינו שהם חולקים על נקודה זו. 2. מצוה הבא בעבירה מצומצמת לדברים של ריצוי או כפרה. יש בזה מחלוקת ראשונים גדולה ור"ר אין מסכימים לזה. 3. שופר וטבילה מוגדר כדברים של ריצוי או כפרה, ולכאור' אפשר לחלוק על זה גם כן.

(ב) או אפשר להסביר בדרך אחרת לגמרי. אפשר שהיש מפרשים סוברים דבחליצה יש מצוה ויש מתיר, ואך דהנאה אסורה מעכבת מצוה כדאיתא בר"ה, אבל אין בזה עיכוב המתיר. ואולי הרמב"ן והרשב"א לשיטתם דחולקים על זה כיון שהם סוברים דהמתיר רק נובע ממילא מהמצוה ואם כן היכא דאינו מקיים המצוה אין חלות

¹¹ ולכאור' נראה שהרמב"ן אויל לשיטתו בזה דעיין רמב"ן פסחים לה: דסובר שמצוה הבא בעבירה אינה אלא מדרבנן.

¹² עיין רמב"ן פסחים לה. שכתב בשם בעלי התוס' דדוקא דבר שמהללין בה, והריטב"א גם הביא הכי בדרך קצת שונה דדוקא דברים של ריצוי – שניהם דוחים שיטה זו. אך עיין תוס' ר"פ (פסחים לה:): דסובר הכי, וז"ל, וי"ל דשאני לולב הגזול דמהללין בו ומשבחין בו לפני המקום כדי לרצות בו וכן קרבן וכן מצות שהבאות משום ריצוי, התם ממעיטנא מצוה הבאה בעבירה."

מתיר, אבל אפשר לומר דהיש מפרשים סוברים דהמתיר של חליצה פועל בעצמו ואינה תלויה בקיום המצוה.

מצות חליצה

לכאור' מסוגייתנו ביבמות עולה עוד ראייה ברורה בדברי הראשונים דיש בחליצה דין מצוה. הגמ' (קג:) אומרת וז"ל, "אמר רבא הלכתא אחד סנדל המוסגר ואחד סנדל המוחלט ואחד סנדל של עבודת כוכבים לא תחלוץ ואם חלצה חליצתה כשרה." וצריך לדון אמאי אין לחלוץ בה לכתחילה. – לפי היש מפרשים אין קושיא בכלל דכיון דנהנה מאיסורי הנאה אסורה לכתחילה. אך לפי שאר הראשונים דמסבירים דאין בעיא של נהנה מאיסורי הנאה בכלל אמאי אין להשתמש בו אפילו לכתחילה?

עיין תוס' (יבמות קד. ד"ה סנדל של עבודת כוכבים) דמפרש דאין להשתמש בו לכתחילה "דמאיס לענין מצוה לפי שהיה עליו שם עבודת כוכבים." וכך איתא נמי בדעה אחת של הרמב"ן, רשב"א, ומאירי. ולכאור' מבואר מזה דיש בחליצה דין מצוה. ומבואר הכי מלשונם וגם מסברא, שהרי קוראים לחליצה מצוה, ומסברא דאם איירי דוקא במתיר לכאור' קשה אמאי שייך סברא של 'מאיס'.

אבל עי' בתוס' הרא"ש שחולק, וז"ל, "לא משמע שיהא אסור משום מיאוס שאין זו מצוה העשויה להדר לפני המקום כמו שופר ולולב." לשונו משמע דיש בחליצה דין מצוה אלא דאינו מצוה של הידור לפני המקום. ועוד, בסוף דבריו ההבנה השנייה שלו אמאי אין להשתמש בו לכתחילה היא משום דבכל מצוה איכא גנאי להשתמש בע"ז. ומבואר דאף לפי התוס' רא"ש איכא מצוה אלא דנראה שהוא סובר דמצוה זו אינה מצוה רגיל של הידור לפני המקום.^{13 14 15}

¹³ ואפשר להסביר או שהמצוה היא רק להתירה ולכן אין בה הידור לפני המקום, או אפשר שהרא"ש סובר כמו רוב הדעות הסוברים דחליצה היא דבר של גנאי משום שאין איש זה רוצה לקיים מצות יבום, ועיין לקמן להשיטות בזה.

¹⁴ ההסביר השלישית המופיע בראשונים היא דיש בו דין של מנעל שאינו שלו דפטול לכתחילה (עיין תוס' הרא"ש), ואגב, יש להעיר דלכאור' תירוץ זה תלויה בגדר בעלות באיסורי הנאה וכמ"ל. והרביעית היא דנראית כנהנית מע"ז (עיין ברמב"ן).

הדיון הזאת בגדר חליצה כמצוה או מתיר מופיע גם לגבי הדין דכופין על מצוה עשה לגבי חליצה. איתא בתוס' (כתובות ע. ד"ה יוציא) בדעה אחת דאין כופין לחליצה אלא משום עיגונה, ולכאוי יש לדייק דאמאי אין כופין משום דכופין על כל מצוה עשה?¹⁶ ¹⁷ ומזה דייק החכם צבי (שו"ת חכם צבי סי' א') ד"לא אמרינן הכי [דכופין על מצות עשה] אלא במצות עשה שאינה תלויה בדבר ואי אפשר להפטר ממנה בשום ענין, אבל המצוות עשה התלויה בידי אדם כגון חליצה שאם היא רוצה להתענג וגם הוא אינו מקפיד אנן לא איכפת לן, במ"ע כזו אין כופין אי לאו משום עיגון דידה."¹⁸ ודייק הרש"ש דלכאוי מצאינו שיטה זו גם ברש"י דאיתא במשנה (סנהדרין יח.) "המלך... ולא חולצין לאשתו." ורש"י (שם יט: ד"ה ולא חולצין) פירש וז"ל, "מפני שאסורה לינשא."¹⁹ ²⁰

ולפי הבנות אלו אין ראיה מכאן דיש בחליצה מעמד של מצוה. ויש לדון אם ממה שלא תרצו דאסור לכתחילה משום גנאי היא משום שסוברים דלית בה מצוה.

¹⁵ יש להעיר לשון המאירי (קב.) ד"מצוה מן המוכרח" להסיר המנעל לגמרי מרגלו אע"פ דכשר אחר שהסיר רובו. ולכאוי מלשונו מבואר שחליצה נידונית כמצוה. אך יש להעיר דעצם הדין (אפי' בלי הלשון דמצוה מן המוכרח) מוכיח הכי, דאם חליצה אינה מצוה מה שייך לכתחילה ובדיעבד בדיניה, והלא אם היא מתיר כיון שעשה מה שצריך ויש חלות היתר מאי שנא עשה הכי או עשה הכי. ועיין ברמב"ם (פרק ד' הל' יב"ח הלכה ו') דגם הביא דין זה אבל אינו מסביר טעמא. ולפי מה שהערנו לכאוי מבואר מפסק זו דיש מצוה בחליצה. והערה זו שייך גם להא דאיתא בגמ' דקריאה בחליצה היא לכתחילה אבל לא מעכבת.

¹⁶ וכך הקשה הפני יהושע (כתר' ע. ד"ה יוציא) דתמה על תוס' אמאי אין כופין לחלוץ כיון דמצות עשה היא, וז"ל, "ולא ידענא מאי קשיא להו... דכיון דחליצה יבום מצות עשה נינהו ורמיא עליה דגדול א"כ לא גרע משאר מצות עשה דכופין ומכין עד שתצא נפשו..."

¹⁷ הרב ווארבלוסקי העיר לי דאפשר שאין בזה ראיה בכלל דיתכן שהיא משום סיבה טכני. דכיון דיש אפשרות ליבם או לחלוץ אי אפשר לכוף לאחד מהם כיון דיכולה ליומר שרוצה באחר.

¹⁸ עיין מנחת חינוך (תקצט:ב) שהביא דבריו ונשאר לו בצ"ע.

¹⁹ והרמב"ם (פ"ב מהל' מלכים ה"ג) פירש בדרך אחרת דכיון דאי אפשר לייבם לאשתו אין חולצין לה.

הקובץ שיעורים (כתובות סי' רי"ד) גם דייק הכי בשיטת תוס' (הוא דייק מתוס' כתו' סד. ד"ה תבע, והיא דיוק קצת שונה אבל הוא מגיע לאותו שיטה) ולמד מזה דתוס' סובר שחליצה היא מתיר ולא מצוה, וז"ל, "ומוכח מזה דאם שניהם רוצין שלא ליבם ולא לחלוץ אין כופין אותן וכן מוכח מדבריהם ר"פ המדיר, וצ"ע למה לא נכוף בשביל המצוה, וא"כ מוכח דליכא מצוה בחליצה אלא היתר כמו גט." והוא שואל על זה מדברי תוס' בנדה (נדה סו: תוס' ד"ה כל) דמביא קריאה בחליצה כדוגמא של לכתחילה ובדיעבד במצוה דמשמע בהדיא שהיא מצוה ודלא כתוס' בכתו'.

ולענ"ד נראה דמבואר מכל הראשונים בסוגיא דמנעל של איסורי הנאה דמל"נ וגם מדבריהם אמאי אין להשתמש במנעל של איסורי הנאה לכתחילה, וגם בכמה הערות אחרות שהערנו (לשון המשנה והגמ', לשון המאירי דהידור מצוה, וגם הפסק דיש לכתחילה להסיר כל המנעל, והדין דקריאה לכתחילה) דיש לחליצה דין מצוה (אלא דיש הבנות שונות ביחס המצוה והמתיר).²¹ ונראה דאפילו החכם צבי שמדייק מתוס' דאין צורך לחלוץ אלא אם רוצה לינשא אינו אומר דאין כאן מצוה, אלא משמע מלשונו דיש כאן מצוה.²² ויש לדון על פי כל

²⁰ יש להעיר דאפשר שאפ' אם כונת רש"י לומר כעין החכם צבי דאין חליצה היכא שאין לה נישואין אחר כך, אפשר שרש"י פחות מחודש מהחכם צבי. דהחכם צבי אומר שזה תלוי בהאשה עצמה, כלומר, דהיכא שניחה לה להתעגן אינה צריכה חליצה. אך רש"י רק אומר דהיכא שאי אפשר לה להתנשא אז אין חליצה, אבל אפשר שרש"י סובר דהיכא שאפשר להנשא צריכה חליצה אפ' אם אינה רוצה. ויתכן שהפשט בזה היא דחליצה חלה רק על אשה היכולה להינשא.

²¹ עיין סדר החליצה סוף סי' קס"ט (סנ"ז) דכתוב שיאמר הרב בא"י אמ"ה אקב"ו במצות וחוקים של אברהם אבינו. ולכאוי אם יש ברכה נראה דיש בזה מצוה. אך אפשר שאין בזה ראייה מוכרחת דיש דיון לגבי שחיטה אם היא מצוה או לאו ומברכין עליה. והט"ז (יו"ד א' י"ז) כתב דברכת שחיטה עיקר הכוונה לשבח לה.

²² מצאינו דבר דומה במצוות אחרות דיש מהם מעמד של מצוה אך אינו חייב לעשותם אלא היכא שרוצה. עיין רש"י (גיטין דף מזו). לגבי תרומה שסובר דאינו צריך להפריש תרומה אם אינו רוצה בתבואה, הט"ז (יו"ד ס' א') חולק וסובר שיש חיוב אע"פ שאינו רוצה בתבואה, אך עיין הגהות רע"א (יו"ד שם) שחולק וסובר שרק חייב אם רוצה. אך עיין המ"א (או"ח ס' ח') שסובר שאין מצות הפרשה בכלל. ועיין הרמב"ם (פ' י"א הל' ברכות הל' יב) שלפי הרמב"ם

השיטות שראינו לעיל אם מסתבר לומר שיש מצוה אבל רק אם רוצה לינשא :

א) ראינו בדברי הרמב"ן והרשב"א שחליצה היא מצוה וממילא יש בזה היתר לשוק. וכבר הערנו לעיל דיש להבין את בשתי דרכים: א. האיסור לשוק היא רק משום דיש מצות יבום וחליצה ואם כן אחר שקיימו המצוה ממילא מותרת היא לשוק. ב. יש איסור לשוק נפרדת ממצות חליצה אלא דהמתיר בא ממילא על ידי קיום המצוה. – ולכאור' נראה דלפי שיטה זו, בין להבנה א' בין להבנה ב', אינו מסתבר לומר שיהא חליצה דוקא היכא שרוצה להנשא, אלא לכאור' רמיה עליהם מצות חליצה כשאר מצות עשה דעלמא.

ב) הריטב"א סובר דחליצה בעצמה מתירה לשוק ולא ממילא על ידי קיום המצוה (לפי פשטות דבריו אבל הערנו שאפשר שאינו חולק על הרמב"ן והרשב"א אלא בענין מלל"ג). והעלנו כמה הבנות בזה: א. יש בחליצה שני דינים בבת אחת – יש דין של מצות חליצה ויש דין של היתר חליצה. ב. המצוה של חליצה היא להתירה לשוק. ג. עצם מהות חליצה היא מתיר אבל ממילא נובע ממנו קיום מצוה. – כך הבין רב אלחנן.

לכאור' נראה דלפי הבנה א' של הריטב"א אינו מסתבר לומר כהחכם צבי כיון דאך דמצד אחד חליצה היא להתירה לשוק עדיין יש עליהם גם חיוב חליצה כמצות עשה דעלמא. אך לפי הבנה ב' וג' נראה דאפשר להבין אמאי יש בחליצה דיני מצוה אך דאין בה חיוב כשאר מצות עשה דעלמא כיון שלפי ב' כל מהות המצוה היא להתירה לשוק ואם כן אינה אלא היכא שרוצה לינשא, ולפי ג' בעצם היא מתיר ורק דעל ידו יש קיום מצוה.

כשצריך לעשות המצוה מברך בל' וכשאינו צריך מברכים ב"על" כמו על השחיטה, וכתב הרמב"ם שם שהברכה על הפרשת תרומה הוא "להפריש". ולכא' יוצא מזה כדברי הט"ז שלא כרש"י ורע"א. וגבי שילוח הקן גם איכא דיון דומה, דעיין חת"ס (או"ח ס' ק'), חז"א (יו"ד קעה') שכתבו דמצות שילוח הקן הוא דווקא במקום שרוצה האפרוחים או הביצים. וכבר מצאינו שיטה זו בספר המקנה (קדושין מב) שג"כ כתב כן. ואין כוונתם לומר דשילוח הקן אינו מצוה ורק הוא בתורת מתיר, אלא שאינו חייב במצוה זו עד שרוצה בביצים ואפרוחים.

ונראה שלפי זה מיושב נמי קושית הקובץ שיעורים לעיל על שיטת תוס'. דבמקום אחד תוס' מדבר על חליצה כמצוה ובמקום אחר תוס' אומר שאין כפייה בחליצה אלא משום עיגון. ונראה שתוס' סובר כמה שאנו אומרים לפי החכם צבי – או דגדר המצוה של חליצה היא מתיר ולכן אינה קיימת אלא היכא שרוצה לינשא, או דבעצם חליצה היא מתיר וממילא יש בה קיום מצוה (יש לדון לפי הבנה זו דממילא יש בה מצוה אם שייך דברי תוס' בדנה דיש בה לכתחילה ובדיעבד).^{24 23}

²³ נראה דאפשר שהבנות אלו בגדר חליצה קשורים להבנת תועלת חליצה. קריאה פשוטה של הפסוקים (דברים פרק כ"ה פסוקים ז'-י') משמע בדרך בולט שחליצה היא במעמד גרוע מיבום והיא רק דרך בדיעבד למי שאינו רוצה לייבם. ולכאור' כך הבין רוב הראשונים. החינוך (מצוה תקצט) כותב שהיא משמשת אותו במעשה הנעל להראות שהיה ראויה להיות קנויה לו ואחר כך ירקה בפניו להראות שהוא אינו רוצה לעשות מה שמוטל עליו ועכשיו אין לה שום שימוש לו בכלל. וכעין זה איתא נמי בב"י בשם הבה"ג (אבה"ע קס"ט) חליצה היא כמו אבל שחולץ נעליו שכיון שהיבם לא חפץ ליבבמה ואינו חושש להקים לאחיו שם. ואך דלכאור' זו היא פשוטו של מקרא' בסוגיא זו, מצאינו דרך אחרת שחליצה אינה גרועה כל כך. לכאור' מבואר בירושלמי (יבמות ט:): שיש בזה מחלוקת תנאים, וזה לשון הירושלמי, "אית תניי תני חליצה גנאי. אית תניי תני חליצה שבח... מאן דאמר חליצה גנאי על ידי שפגם דבר אחד מן התורה יבוא ויטול פגמו (דברים כה) ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל ומאן דאמר חליצה שבח נאמר כאן קרייה ונאמר להלן (בראשית מח) ויקרא בהם שמי. מה קרייה שנאמר להלן שבח אף כאן שבח. "ואכמ"ל מה הפשט דיש בזה שבח אבל מ"מ מבואר דיש דעה אחת בירושלמי שסובר הכי. ונראה לומר דלפי הדעות שחליצה היא גרוע ורק מסמל את מה שאינם מקיימים את המצוה אז מסתבר שבעצם מהותה אינה מצוה (או דמהות המצוה היא מתיר), וכמו שראינו בדברי הרישב"א ומה שהצענו להיש מפרשים (בהבנה אחת בדבריהם) ולדברי החכם צבי. אך לפי השיטות שהיא דבר של שבח נראה מסתבר לומר שחליצה יאה מצוה והמתיר רק נובע ממילא, וכמו שראינו בדברי הרמב"ן והרשב"א. אך דלכאור' יש להעיר שהרמב"ן בפירושו על התורה (בראשית פרק לח פסוק ח') כתב וז"ל, "והנה נחשב לאכזריות גדולה באח כאשר לא יחפוץ ליבם וקוראים אותו בית חלוץ הנעל כי עתה חלוץ מהם וראוי הוא שתעשה המצוה הזאת בחליצת הנעל." ולכאור' קשה דראינו שהרמב"ן סובר שחליצה היא מצוה במהותה ורק שממילא יש בה דין מתיר. וצ"ע.

²⁴ עיין בסוגיא לקמן (קד:): לגבי חרש וחרשת בחליצה, דאיתא בגמ' (קו). דחליצה בעיא כונת שניהם, והראשונים מסבירים כונה זו בשני דרכים. דרך אחת אומרת דכונה זו היא ברמה פחותה מכונה במצות בעלמא ואף אם אמרינן דחרש אינו בר דעת למצוות בעלמא, בחליצה אפשר לו לכוון בגדול עומד על גביו. והדרך השני

בסוגיא שם היא דאיירי בחרש בר דעת למצות דעלמא אך כונת חליצה היא ברמה יותר גבוה ממצות דעלמא. ויש לדון אם זה משום סיבות טכניות או עקרוניות. יש להעיר שהריטב"א דוחה הבנה א' לגמרי, ואפשר דלשיטתו כיון דיבום היא מצוה אבל לכוא' תלוי בההנות שהעלנו לעיל. לפי הרמב"ן יש חילוק בין הכונה הנצרכת לחליצה לבין גיטין. ולכאו' היינו חושבים שהם שוים זה לזה. אולי הרמב"ן לשיטתו דחליצה היא מצוה. אבל קשה שהרמב"ן סובר דכונת חליצה היא רק כונה להוציאה ולא כונת מצוה? ואולי אפשר לומר דמצות צריכות כונה היינו להמעשה ולא להקיום מצוה, ולכן הכונה היא להוציאה כיון שזו היא מעשה המצוה, ועיין באגרות הגרי"ד שחיקר בזה. אך לכאו' זה דחוק בדברי הרמב"ן שם, ועוד, שלכאו' אין לומר הכי שהרמב"ן עצמו בתוך הבנה זו מחלקת בין חליצה לשאר מצות. ועיין בקובץ שיעורים (כתו' סימנים רמ"ז ורמ"ח) דדן בסוגיא זו אבל אכמ"ל.